

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

2024

Pichová Daniela

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra ruského jazyka a literatury

**Bilingvismus a jeho místo v procesu adaptace ukrajinských
žáků v českých školách**

Bakalářská práce

Autor: Daniela Pichová
Studijní obor: Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání – jednooborové studium
Vedoucí práce: Mgr. Jana Kostincová, Ph. D.
Oponent práce: Mgr. Miroslav Půža, Ph. D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Daniela Pichová

Studium: P21P1013

Studijní program: B0114A090003 Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Bilingvismus a jeho místo v procesu adaptace ukrajinských žáků v českých školách**

Název bakalářské práce AJ: Bilingualism and its place in the process of adaptation of Ukrainian pupils in Czech schools

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce bude věnována jazykové situaci v postmigrační Evropě, zaměří se především na ukrajinsko-ruský bilingvismus v historické i geografické perspektivě a v kontextu migrace roku 2022. Součástí práce bude i výzkum v českých školách, rozhovory s ukrajinskými žáky/žákyněmi a jejich vyučujícími.

Zadávací pracoviště: Katedra ruského jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kostincová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Miroslav Půža, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 7.11.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením Mgr. Jany Kostincové, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 19. 06. 2024

Poděkování

Ráda bych na tomto místě vyjádřila poděkování Mgr. Janě Kostincové, Ph.D. za vedení bakalářské práce, odborné rady, ochotu a čas, který mi věnovala.

Anotace

PICHOVÁ, Daniela. Bilingvismus a jeho místo v procesu adaptace ukrajinských žáků v českých školách. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2024. Bakalářská práce.

Bakalářská práce bude věnována jazykové situaci v postmigrační Evropě, zaměří se především na ukrajinsko-ruský bilingvismus v historické i geografické perspektivě a v kontextu migrace roku 2022. Součástí práce bude i výzkum v českých školách, rozhovory s ukrajinskými žáky/žákyněmi a jejich vyučujícími.

Klíčová slova: bilingvismus, Ukrajina, adaptace

Annotation

PICHOVÁ, Daniela. Bilingualism and its place in the process of adaptation of Ukrainian pupils in Czech schools. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2024.

The bachelor thesis will be devoted to the language situation in post-migration Europe, focusing mainly on Ukrainian-Russian bilingualism in historical and geographical perspective and in the context of migration in 2022. The thesis will include research in Czech schools, interviews with Ukrainian pupils and their teachers.

Keywords: bilingualism, Ukraine, adaptation

Obsah

1	Úvod.....	9
2	Postmigrační Evropa.....	10
3	Bilingvismus	11
3.1	Definice bilingvismu.....	11
3.2	Typy bilingvismu.....	12
3.3	Pozitivní a negativní vlivy bilingvismu	13
3.4	Mateřský jazyk.....	14
3.5	Bilingvismus nemluvnat (simultánní bilingvismus).....	15
3.6	Dětský bilingvismus	16
3.7	Pozdní bilingvismus.....	16
4	Novodobá historie Ukrajiny.....	17
4.1	Konec ukrajinizace	18
4.2	Rozpad SSSR (1991-2007).....	19
4.3	Jazyková situace na Ukrajině v letech 2007–2014	20
4.4	Jazyková situace na Ukrajině v letech 2014-2022.....	21
4.5	Suržyk	22
5	Praktická část	24
5.1	Výzkumné cíle:	25
5.1.1	Představení respondentů:	26
5.2	Analýzy rozhovorů	27
5.2.1	První rozhovor	27
5.2.2	Druhý rozhovor.....	28
5.2.3	Třetí rozhovor	30
5.2.4	Čtvrtý rozhovor.....	31
5.2.5	Pátý rozhovor.....	32
5.3	Shrnutí analýz	32

6	Závěr	33
	Zdroje:	34
	Seznam příloh	I

1 Úvod

Tématem mé bakalářské práce je bilingvismus, který je v současné době jedním z klíčových fenoménů ve společnosti. Ve své práci také stručně rozebírám problematiku migrace, která je s bilingvismem úzce spojena. Dále se věnuji historii Ukrajiny společně s jejím jazykovým vývojem.

V dnešní době se čím dál častěji setkáváme s jedinci, kteří ovládají více než jeden jazyk. Znalost dalšího jazyka, ať už naučeného v pozdějším věku nebo osvojeného již od raného dětství, nám otevírá nové možnosti. Učit se nové jazyky je v dnešní době velmi užitečné. Můžeme se tak seznámit s novými lidmi, díky kterým poznáváme další země a kultury.

Důvodem výběru tématu je, že pocházím z bilingvního prostředí. Sama se již od raného dětství setkávám s ukrajinským, ruským a českým jazykem. Moje matka je bilingvní od předškolního věku, ovládá jak ukrajinský, tak ruský jazyk, český jazyk se naučila v pozdějším věku. Můj otec se stal bilingvním v pozdějším věku, důvodem bylo přestěhování se do České republiky. Proto je pro mě toto téma zajímavé a chtěla bych se o něm dozvědět více.

Obsahová struktura teoretické části je rozdělena do tří kapitol, v první se okrajově věnuji postmigrační Evropě, která, jak již bylo zmíněno, úzce souvisí s bilingvismem.

Druhá část práce je zaměřena na porovnání definic bilingvismu, jeho typy a charakteristiku. Také jsou zde zahrnuty pozitivní a negativní vlivy na jedince. Dále je zde rozdělení bilingvismu podle období, kdy se jedinec setká s druhým jazykem.

Třetí část je věnována krátké historii Ukrajiny a vývoji jazykové situace v průběhu let.

Hlavním tématem praktické části je adaptace ukrajinských žáků v českých školách. Toto téma souvisí se současnou situací, která právě probíhá na Ukrajině. Ukrajinské rodiny migrují do České republiky a podstupují náročný proces adaptace, který zahrnuje osvojení českého jazyka, což je klíčové při dorozumívání se v českém státě. Tato část je provedena formou rozhovoru s učiteli, kteří učí žáky s odlišným mateřským jazykem, a s bilingvními jedinci.

Původním cílem byl rozhovor s ukrajinskými žáky, kteří se učí český jazyk, tato forma rozhovoru se ze společenských důvodů pozměnila na rozhovory s učiteli, kteří učí žáky s odlišným mateřským jazykem, a bilingvními jedinci.

2 Postmigrační Evropa

Z historického hlediska bilingvismus nepředstavoval něco nového. U některých národů a etnických skupin bylo ovládní dvou jazyků naprosto normálním jevem. Někde to bylo dáno geograficky, v některých oblastech kulturně a případně i rozšiřováním území. Relativně nedávno se začala samotnému pojmu bilingvismus udělovat větší pozornost, a to z důvodů rozšířené migrace, globalizace a mezinárodních manželství.¹

Podle prohlášení vědce migračních studií Stephena Castlese a profesora mezinárodních vztahů Marka J. Millera žijeme v „době migrace“, která souvisí s prací, válkou a ekologickými konflikty. „Uprchlická krize“, jak byla situace označena v roce 2015, se zviditelnila globálními přesuny lidí uvnitř i vně hranic Evropské unie, proto není překvapení, že se masová migrace stala naléhavou politickou otázkou. Z těchto historických důvodů, humanitní a společenské vědy věnují větší pozornost dopadu migrace na současnou a budoucí společnost, jelikož migrace se netýká pouze lidí, ale také kultury, náboženství, dovedností, umění atd. V nejnovějších studiích se můžeme setkat s tvrzením, že migrace již není výjimkou, ale je vnímána jako přirozená součást života, která bude ovlivňovat celou evropskou společnost.² Tato skutečnost zároveň napomáhá k rozšíření bilingvismu, jelikož jedinci s odlišným mateřským jazykem jsou nuceni se naučit úřední jazyk státu, do kterého migrovali.

¹СКОНЕЧНЫЙ, Тимофей. Билингвизм, мультилингвизм, полилингвизм: современные европейские исследования. Online. *Молодой ученый*. 2018, roč. 16, č. 12, s. 193. Dostupné z: <https://moluch.ru/archive/198/48920/>. [cit. 2024-04-17].

²PETERSEN, Anne a SCHRAMM, Moritz. (Post-)Migration in the age of globalisation: new challenges to imagination and representation. Online. *Journal of Aesthetics & Culture*. 2017, roč. 9, č. 2, s. 12. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/20004214.2017.1356178>. [cit. 2024-04-17].

3 Bilingvismus

3.1 Definice bilingvismu

V publikacích je slovo bilingvismus běžně používáno jako dvojjazyčnost, ale i jako vícejazyčnost, antonymem ke slovu bilingvismus je monolingvismus, neboli jednojazyčnost. Avšak pro označení vícejazyčnosti, mluvení více než dvěma jazyky, by se měl používat termín multilingvismus.

V odborné literatuře se můžeme setkat s různými definicemi, jako jsou například: Einar Haugner³ uvádí bilingvistu jako jedince, který je schopen smysluplně hovořit v cizím jazyce.

Leonard Bloomfield: „*Bilingvismus je schopnost ovládat dva jazyky na úrovni rodilého mluvčího.*“⁴ Při této definici se musíme řídit tím, že bilingvista, který ovládá oba jazyky na stejné úrovni, se vyskytuje pouze ve výjimečných případech.

William F. Mackey: „*Bilingvismus je zcela relevantní jev. Budeme jím tedy chápat střídavé užívání dvou či více jazyků jedním člověkem.*“⁵

John Macnamara: „*Bilingvní jedinec je ten, který disponuje alespoň minimální kompetencí v jiném než mateřském jazyce v nejméně jedné ze základních jazykových dovedností (porozumění, mluvení, čtení, psaní).*“⁶ Problém nastává v případě, kdy se pod daným pojmem uvádí jakákoliv znalost jazyka, v důsledku tohoto se dá považovat každý jedinec jako bilingvního.

Někde se objevují také definice jako „pravidelnost používání obou jazyků“ neboli komunikace v obou jazycích rovnoměrně.

Colin Baker a Oivi Parker Jones uvádí 5 aspektů, které bychom měli mít na paměti při používání termínu bilingvismus:

1. Musíme rozlišovat, jak moc jedinec ovládá jazyky a jak často je používá.
2. Každá jazyková kompetence je u každého jedince jinak rozvinuta.

³HAUGNER, Einar. In: HARDING-ESCH, Edith a RILEY, Philip. Bilingvní rodina. PORTÁL, 2008, s. 40. ISBN 978-80-7367-358-1.

⁴ BLOOMFIELD, Leonard, 1933, str. 56. In: MORGENSTERNOVÁ, Monika; ŠULOVÁ, Lenka a SCHÖLL, Lucie. Bilingvismus a interkulturní komunikace. Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 27. ISBN 978-80-7357-826-8.

⁵MACKEY, William. In: HARDING-ESCH, Edith a RILEY, Philip. Bilingvní rodina. PORTÁL, 2008, s. 40. ISBN 978-80-7367-358-1.

⁶MACNAMARA, John, 1967, str. 59-60. In: MORGENSTERNOVÁ, Monika; ŠULOVÁ, Lenka a SCHÖLL, Lucie. Bilingvismus a interkulturní komunikace. Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 27. ISBN 978-80-7357-826-8.

3. Malé procento jedinců má stejnou znalost obou jazyků, jeden může převládat, proto se nazývá dominantním jazykem. Dominantní jazyk v tomto případě nemusí znamenat jazyk, který si jedinec osvojí jako první.
4. Schopnosti bilingvních jedinců a monolingvních jedinců se odlišují, jelikož u bilingvního jedince má každý jazyk jinou funkci a použití.
5. Dvojjazyčnost se s časem může měnit, to znamená například, že slabší jazyk se může stát silnější, závisí však na okolnostech

U vyjmenovaných definic se však můžeme setkat s jistými nejasnostmi, jako je například minimální znalost jakékoliv jazykové dovednosti.

Pro bilingvismus je také velmi důležitý aspekt přirozenosti, proto definice: „*Bilingvismus (dvojjazyčnost) je stav, kdy jedinec nebo obyvatelstvo určitého území přirozeně hovoří dvěma jazyky*“ by se dala považovat jako nejvíce relevantní, jelikož přirozené osvojení jazyků je pro bilingvismus velmi zásadní, což se výrazně odlišuje od běžného ovládnutí cizího jazyka⁷.

3.2 Typy bilingvismu

Existuje také mnoho typů bilingvismu, Andrea Hudáková uvádí toto základní rozdělení:

1. Bilingvismus **společenský** a **individuální** se týká počtu jedinců, kteří jsou do tohoto jevu zahrnuti.
 - **bilingvismus společenský:** Většina společnosti je bilingvní, s touto situací se setkávají státy s více úředními jazyky.
 - **bilingvismus individuální:** Bilingvní jsou pouze jednotlivci.
2. **Bilingvismus s dominancí jednoho z jazyků** a **bilingvismus vyvážený** se týká jazykové kompetence jedince v obou jazycích.
 - **bilingvismus s dominancí jednoho z jazyků:** Znalost jazyků není vyrovnaná. Osvojení obou jazyků nemusí probíhat na všech úrovních (porozumění, čtení, psaní).

⁷MORGENSTERNOVÁ, Monika; ŠULOVÁ, Lenka a SCHÖLL, Lucie. In: Bilingvismus a interkulturní komunikace. Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 27-28. ISBN 978-80-7357-826-8.

- **mluvčí ovládá oba jazyky na stejné (podobné) úrovni.** O vyváženém bilingvistu hovoříme například v případě jazykové situace dětí ze smíšených manželství, kdy oba rodiče jsou rodilí mluvčí svého jazyka a dítě je vystaveno oběma jazykům relativně stejnou mírou.
3. Bilingvistus **simultánní** a **sekvenční** bere v úvahu čas, kdy dítě bylo jazykům vystaveno.
- **bilingvistus simultánní:** Učení jazyků ve stejnou dobu.
 - **bilingvistus sekvenční:** Naučení druhého jazyka ve chvíli, kdy první jazyk již ovládá.
4. Bilingvistus **přirozený** a **umělý** se týká prostředí a způsobu, kde a jak se jedinec jazykům naučil.
- **bilingvistus přirozený:** Mluvčí se učí oba jazyky v přirozené komunikaci, bez formálního vyučování.
 - **bilingvistus umělý (školní):** Výsledek formálního vyučování ve škole⁸.

V dalších zdrojích se také uvádí typ bilingvistu podle úrovně ovládnutí jazyka, dělí se na **receptivní** a **produktivní**. U receptivní dovednosti, nazývané i pasivní, jedinec rozumí jazyku, ale nemluví jím, a to z důvodu, že ho neovládá nebo jím záměrně nemluví. Produktivní dovednosti neboli aktivní, rozumí řeči a dokáže ji i používat.

3.3 Pozitivní a negativní vlivy bilingvistu

Jak již bylo řečeno, bilingvistus je zcela běžným fenoménem, avšak málokdo ví, jaké má pozitivní a negativní efekty.

Pro děti vyrůstající v bilingvní rodině má dvojjazyčnost pozitivní vliv na budoucí život, nejen co se týče komunikačních schopností, ale také i kulturního obohacení. Etnolog Leoš Šatava prezentuje poznatky zahraničních výzkumů, které vypovídají o tom, že děti vyrůstající ve dvojjazyčném prostředí, vykazují ve škole lepší intelektuální schopnosti než monolingvní děti⁹. Mezi výzkumy, které porovnávají schopnosti bilingvních jedinců a jedinců, kteří ovládají jeden jazyk, jsou například

⁸MORGENSTERNOVÁ, Monika; ŠULOVÁ, Lenka a SCHÖLL, Lucie In: Bilingvistus a interkulturní komunikace. Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 28-32. ISBN 978-80-7357-826-8.

⁹ŠATAVA, Leoš. In: PRŮCHA, Jan. Dětská řeč a komunikace. Grada, 2011, s. 173. ISBN 978-80-247-3603-7.

*Bilingualism: Consequences for Mind and Brain*¹⁰ a *Bilingualism aids conflict resolution: evidence from the ANT task*.¹¹

Oproti tomu nevýhody, které můžeme pozorovat u bilingvistů, jsou následující. Pro děti, které se začínají učit nový jazyk, může být daný proces velmi vysilující. V důsledku toto mohou vznikat situace, kdy jedinec je schopen v jedné větě prolínat prvky obou jazyků.

Interference¹² je termín, při němž dochází k nežádoucímu prolínání jazykových jevů v důsledku používání dvou jazyků. K tomuto prolínání může dojít v jakékoliv oblasti jazyka, například ve fonetice, v podobě „cizího přízvuku“, kdy jedinec může určité zvuky souhlásek vyslovovat jiným přízvukem. Například jedinec, který mluví ukrajinským a českým jazykem, může souhlásku „l“ v českém jazyce změkčovat. Nebo může dojít k záměně hlásek ve slově, které je podobné v obou jazycích (slovo „zeptat se“ může vyslovovat jako zaptat - Ukrajinské slovo *запитати*). Jedinec také může mít jiný slovosled, vše záleží na tom, jaký jazyk je pro něj dominantní.

3.4 Mateřský jazyk

Pokud dítě již od narození přichází do kontaktu se dvěma jazyky zároveň, bude si je osvojovat nenásilnou formou a bude mít rovnocenný přístup k oběma jazykům, jako mateřský jazyk bude vnímat oba jazyky současně¹³. Avšak podle Hélota¹⁴, mateřský jazyk dítěte je ten, který se shoduje se zemí pobytu dítěte.

Poukazuje se na častý argument, který spočívá v tom, že dítě si nemusí osvojit ani jeden jazyk pořádně. S tímto problémem se můžeme setkat pouze v případě, kdy není zvolena vhodná metoda osvojování jazyků. Pokud je dítě v rovnocenném kontaktu

¹⁰COSTA, Albert; HERNÁNDEZ, Mireia a SEBASTIÁN-GALLÉS, Núria. *Bilingualism aids conflict resolution: Evidence from the ANT task*. Online. *Cognition*. 2008, roč. 106, č. 1, s. 59-86. ISSN 00100277. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2006.12.013>.

¹¹BIALYSTOK, Ellen; CRAIK, Fergus I.M. a LUK, Gigi. *Bilingualism: consequences for mind and brain*. Online. *Trends in Cognitive Sciences*. 2012, roč. 16, č. 4, s. 240-250. ISSN 13646613. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2012.03.001>.

¹²HARDING-ESCH, Edith a RILEY, Philip. In: *Bilingvní rodina*. Portál, 2008, s. 53-54. ISBN 978-80-7367-358-1.

¹³ Kropáčová (2006) In: Kadaníková, J. AND Neubauer, K. *BILINGVISMUS A VÝCHOVA DÍTĚTE V BILINGVNÍ RODINĚ*. *Listy klinické logopedie*, 2017, vol. 1, iss. 1, p. 3

¹⁴ Hélot (2009) In: Kadaníková, J. AND Neubauer, K. *BILINGVISMUS A VÝCHOVA DÍTĚTE V BILINGVNÍ RODINĚ*. *Listy klinické logopedie*, 2017, vol. 1, iss. 1, p. 3

s oběma jazyky a přirozeně si je osvojuje, dokáže jeho mozek přijímat oba jazyky bez jakéhokoliv poškození. Který jazyk je tedy vnímán u dětí jako mateřský? Odpověď každého bilingvisty bude jiná, někteří mají svůj dominantní jazyk jako mateřský, někteří zase označují oba jako mateřské. V těchto případech záleží na různých faktorech, jako je jazykové prostředí, nebo vnímání konkrétního bilingvisty.

Skutnabb-Kangas popisuje mateřský jazyk na základě několika kritérií:¹⁵

1. Kritérium původu, mateřským jazykem je jazyk, který byl osvojen jako první;
2. Kritérium kompetence, jazyk, který jedinec ovládá nejlépe;
3. Kritérium funkce, nejvíce užívaný jazyk;
4. Kritérium identifikace, lze ji rozdělit na vnější a vnitřní, podstatné je, kterým konkrétním jazykem se jedinec sám identifikoval, či zda jeho okolí vnímá daný jazyk u jedince jako mateřský.

Také není vyloučeno, že mateřským jazykem může být menšinový jazyk. Menšinový jazyk splňuje následující kritéria: „*Jazyk, který užívá skupina lidí početně menší než největší skupina v dané společnosti. Obvykle to také znamená, že menšinový jazyk má slabší postavení ve společnosti než jazyk většinový.*“^{16,17}

3.5 Bilingvismus nemluvnat (simultánní bilingvismus)

Dokud dítě nemluví, odposlouchává oba jazyky, a poté začíná mluvit oběma jazyky zároveň. Toto osvojení je spojeno se *simultánním osvojením*, tato metoda se také jeví jako nejúčinnější a nejlepší metoda osvojení. Zpravidla se v rodině používá jeden jazyk, kdy druhý jazyk si dítě osvojuje pomocí odposlechu okolí a začne ho využívat v moment, kdy je potřeba¹⁸.

¹⁵ Skutnabb-Kangas (2000) In: Kadaníková, J. AND Neubauer, K. BILINGVISMUS A VÝCHOVA DÍTĚTE V BILINGVNÍ RODINĚ. Listy klinické logopedie, 2017, vol. 1, iss. 1, p. 3

¹⁶NEKVAPIL, Sloboda, Wagner, 2009, str. 51, In: Kadaníková, J. AND Neubauer, K. BILINGVISMUS A VÝCHOVA DÍTĚTE V BILINGVNÍ RODINĚ. Listy klinické logopedie, 2017, vol. 1, iss. 1, p. 3

¹⁷NEUBAUER, Karel. Bilingvismus a výchova dítěte v bilingvní rodině. Online. Listy klinické logopedie. 2017, roč. 1, č. 1, s. 4. Dostupné z: https://casopis.aklcr.cz/artkey/lkl-201701-0002_bilingualism-and-education-of-children-in-a-bilingual-family.php.

¹⁸HARDING-ESCH, Edith a RILEY, Philip. In: Bilingvní rodina. Portál, 2008, s. 60-62. ISBN 978-80-7367-358-1.

Etapy vývoje dítěte se simultánním osvojením:

I. V období do 18. měsíce dítě používá pouze jednoslovné věty, jazyk přitom nemusí být plně definován. Následně, kdy se dítě začne vyjadřovat ve dvouslovných větách, se u dítěte vytvoří pasivní zásoba obou jazyků, aktivní jazyk je prozatím jeden. Saunders toto období definuje jako indeterminované kódování, dítě má vytvořený jeden jazykový systém s používáním obou jazyků. V některých případech může kombinovat slova z obou jazyků, to může vést k tomu, že se rodiče bojí toho, aby dítě nemělo zmatek v jazycích, jedná se však o přirozený vývoj bilingvního dítěte.

II. Druhé období začíná od dvou let života dítěte. V tomto období má dítě osvojené oba jazyky, ale používá jen jeden, také používá stejná syntaktická pravidla pro oba jazyky. Jazyk si vybírá podle toho, s kým právě mluví, objevují se i situace, kdy v gramaticky správné větě v jednom jazyce se vyskytne slovo v druhém jazyce. V tomto období si také uvědomují existenci dvou jiných jazyků.¹⁹

III. Toto období není vyhrazeno věkem, jelikož každé dítě se zde vyvíjí jinak. Dítě si postupně definuje slovní zásobu v obou jazycích a začíná být plně bilingvní.

3.6 Dětský bilingvismus

Dětský bilingvismus je označován za sukcesivní (postupné) osvojení. Příčinou sukcesivního osvojení jazyka je nejčastěji přestěhování se do jiné země, kdy je dítě nuceno k adaptaci na jiný jazyk, který si osvojí rychle, pokud je mu vystavované. Zajímavé je, že děti se učí jazyk velmi snadno a stejně snadno ho i zapomenou, pokud jej nepoužívají.

3.7 Pozdní bilingvismus

Toto označení je používáno pro lidi, kteří se s bilingvismem setkávají po pubertě. U dětského bilingvismu je obvykle osvojení doprovázeno také dokonalou výslovností, zatímco u jedinců po pubertě se objevuje přízvuk.²⁰

¹⁹NEUBAUER, Karel. Bilingvismus a výchova dítěte v bilingvní rodině. Online. Listy klinické logopedie. 2017, roč. 1, č. 1, s. 4-5. Dostupné z: https://casopis.aklcr.cz/artkey/lkl-201701-0002_bilingualism-and-education-of-children-in-a-bilingual-family.php.

²⁰ HARDING-ESCH, Edith a RILEY, Philip. In: Bilingvní rodina. Portál, 2008, s. 62-64. ISBN 978-80-7367-358-1.

4 Novodobá historie Ukrajiny

Jazyková situace na Ukrajině a její vývoj závisí na historickém kontextu a zejména na okolnostech, za kterých se stala součástí SSSR. Ještě za první světové války byli Ukrajinci nuceni bojovat na obou stranách východní fronty, kdy se kolikrát bránili před lidmi, kteří mají stejnou národnost a jazyk jako oni sami. Ukrajincům v Rusku zůstaly otevřené dvě možnosti národního rozvoje, buď svaz s Ruskem, nebo samostatnost. Haličané, obyvatelé nynější Lvovské, Ternopilské a Ivano-Frankovské oblasti Ukrajiny, první možnost zavrhlí, neboť by pro ně znamenala spolupráci s nepřítelem.

Ruská vojska na počátku konfliktu postupovala, situace se ale obrátila a armáda se potýkala s demoralizací v důsledku nedostatku zásob potravin a začínajícího nepříznivého vývoje války. Zároveň v celém impériu začala narůstat nespokojenost, když se car Mikuláš II. v únoru roku 1917 vzdal moci, chaos, který panoval v impériu, opět vzrostl. Ukrajínští intelektuálové vyhlásili v březnu 1917 částečnou autonomii, která byla řízená Centrální radou, kterou v červenci uznala petrohradská prozatímní vláda Ruska. Neshoda byla v tom, že tehdejší předseda petrohradské prozatímní vlády chtěl pokračovat ve válce, oproti tomu Ukrajina chtěla mír. Prozatímní vláda brala ohled na mocenské zájmy Ruska, jelikož Ukrajina nesla tíhu bojů v její blízkosti. Než se z této neshody mohlo cokoliv vyvinout, smetla dočasnou vládu bolševická revoluce.²¹

Následně bolševická vláda začala tlačit na Ukrajinu a snažila se omezit jejich právní orgány. Avšak neúspěšně, jelikož bolševické zastoupení na Ukrajině bylo v menšině. Z důvodu války bolševici potřebovali nakrmit své vojenské síly, jelikož jejich zdroje byly rozvráceny, jevila se Ukrajina jako ideální cíl. V lednu 1918 bolševici obsadili většinu ukrajinského území i s Kyjevem, po dobytí se hned nasazovala pravidla bolševiků a prakticky vše, půda, banky a klíčové resorty, jako železniční doprava, pošta, telegrafy a průmysl, spadalo pod ruské ústředí. Nejvýznamnější pro Rusy byly potraviny a suroviny, které byly posílány do Ruska. Ukrajina se rozdělila na „sovětské republiky“ neboli regionální správy.

Po skončení občanské války (1920) připadala největší část ukrajinského území Ukrajinské Sovětské Socialistické republice, menší část byla součástí Druhé polské republiky. Status republiky byl pro Ukrajinu velmi důležitý, jelikož vyjadřoval její samostatnost a existenci jako státu, avšak jak se následně ukázalo, tento status byl jen dočasný a Ukrajina jako taková zanikla a stala se součástí SSSR. V roce 1921 se

²¹KOUBSKÝ, Petr. In: Stručné dejiny Ukrajiny. N Press, 2022, s. 37-38. ISBN 978-80-8230-107-9.

postupně začala omezovat diplomatická aktivita republiky, ta byla hlavním bodem státní suverenity, pro Ukrajinu to tudíž znamenalo, že ji nyní budou zastupovat ruští velvyslanci. Vyvážení potravin a surovin do Ruska bylo stále aktuální, dokud se v roce 1922 předseda Celoukrajinského ústředního výkonného výboru Petrovský neobrátil na Celoruský ústřední výkonný výbor s prosbou zrušit vývoz potravin a surovin z Ukrajiny, jelikož obyvatelé trpěli hladem, tato situace trvala do roku 1933. Zároveň tato situace způsobila omezení diplomatické aktivity a uvnitř státu nastal ekonomický rozvrat s politickou nestabilitou²².

4.1 Konec ukrajinizace

Neurčitá doba „Ukrajinské lidové republiky“ (1918-1919) přispívala k růstu nové etnické skupiny a také k ustálení ukrajinského jazyka. S nástupem bolševické vlády byly podporovány názory rovnoprávnosti a svobodného rozvoje všech menšin v Rusku.²³

Po skončení nové ekonomické politiky v roce 1928 a začátkem první pětiletky, došlo ke změnám v personálním vedení KS(b)U. Mykola Skrypnyk, bolševik a revolucionář, tehdejší ministr školství, podporoval politiku ukrajinizace veřejného života a kultury. V době jeho působení bylo ve školství dosaženo mnohých úspěchů, jako je snížení negramotnosti a také to, že ukrajinský jazyk byl zaveden do 88 % škol a také 92 % tiskovin bylo tištěno v ukrajinském jazyce.

Na počátku 30. let dvacátého století došlo k rychlému odklonu od ukrajinizace, řada ukrajinských intelektuálů byla obviněna z upřednostňování ukrajinských zájmů oproti zájmům SSSR a vyvoláváním odporu Ukrajinců vůči všemu ruskému. V lednu roku 1933 poslal Stalin na Ukrajinu Pavla Postyševa, tehdejšího druhého tajemníka. Postyšev měl od Stalina oprávnění ke konání činů podle vlastního uvážení a podřizoval se příkazům přímo z Moskvy. První obětí se stal Skrypnyk za snahu rozdělit ukrajinský a ruský národ. Skrypnyk odmítl obvinění a v červenci 1933 spáchal sebevraždu.

²²BOJKO, Oleksandr a Vladimír GONĚC. In: Nejnovější dějiny Ukrajiny. Jota, 1996, s. 55-60. ISBN 80-7217-031-7.

²³СНЕЖКОВА, Ирина. ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА НА УКРАИНЕ КАК ИНСТРУМЕНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ ДИСКРИМИНАЦИИ. Online. Политика в фокусе. 2021, č. 1, s. 333. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-politika-na-ukraine-kak-instrument-natsionalnoy-diskriminatsii>.

Od poloviny 30. let dvacátého století začala probíhat místo politiky ukrajinizace, politika „sblížení ukrajinského a ruského národa“, tato politika však místo ke sblížení vedla k postupné rusifikaci Ukrajiny. Veškeré reformy Skrypnyka byly zrušeny a ve školství byl zaveden povinný ruský jazyk, tuto změnu pozitivně uvítali východní obyvatelé (neboli ruskojazyční obyvatelé) Ukrajiny. Postupem času byl ruský jazyk zaveden jako státní a úřední jazyk na celém území SSSR, kdy se jazyk měly naučit veškeré národnosti SSSR²⁴.

4.2 Rozpad SSSR (1991-2007)

Po rozpadu SSSR se Ukrajina osamostatnila a stal se z ní dvojjazyčný stát, kde došlo ke zformování tří etnolingvistických skupin, a to ukrajinskojazyční Ukrajinci, ruskojazyční Ukrajinci a ruskojazyční Rusové. Jazyková situace na Ukrajině byla rozdělena tak, že na východě a v Krymu převládal ruský jazyk, v některých oblastech Ukrajiny se používal suržyk a na západě převládal ukrajinský jazyk. V roce 1989 přijala nejvyšší rada Ukrajinské SSR zákon o jazyce, ve kterém bylo prohlášeno, že ukrajinský jazyk je jediný státní jazyk, který zajišťuje budoucí suverenitu státu a je také jedním z rozhodujících faktorů národní identity ukrajinského lidu. Přechod veškeré činnosti na ukrajinský jazyk rozpoutal na východě státu a také na Krymu řadu nepokojů. Roku 1992 Krym získal autonomní status a začaly se prohlubovat nepokoje mezi Simferopolem a Kyjevem. 6. května 1992 byla přijata ústava autonomní republiky Krym, kde bylo uvedeno, že státními jazyky budou krymsko-tatarský, ruský a ukrajinský jazyk. Toto se však Ukrajině v letech 1994–1995 podařilo násilným způsobem změnit a odebrat ruskému jazyku roli jednoho z úředních jazyků v Krymu.

Jazykový konflikt na východě Ukrajiny dosáhl vrcholu v roce 1994, kdy se v Luhanské a Doněcké oblasti společně s volbami konalo referendum, kde byly vneseny i otázky týkající se jazykové situace. Otázka zněla: „Souhlasíte s tím, že by na území Doněcké a Luhanské oblasti úředním jazykem byla ruština?“. Na tuto otázku kladně reagovalo 87,16 % zúčastněných obyvatel Doněcké oblasti a 90,38 % obyvatel Luhanské oblasti. Tyto výsledky byly ignorovány vládou v Kyjevě, která nadále podporovala ukrajinizaci. Tato situace vedla k tomu, že status ukrajinského jazyka, jako jediného úředního jazyka, byl v roce 1996 přijat ústavou Ukrajiny.

²⁴RYCHLÍK, Jan; ZILYNSKYJ, Bohdan a MAGOCSI, Paul Robert. In: Dějiny Ukrajiny. Lidové noviny, 2015, s. 299-301. ISBN 978-80-7106-409-1.

V letech 2001-2002 zástupci státní správy Dněpropetrovské a Luhanské oblasti předložili návrh k uspořádání referenda ohledně uznání ruského jazyka jako druhého úředního jazyka. Tento návrh se opakoval i v letech 2006-2007, ale neměl žádný efekt.²⁵

4.3 Jazyková situace na Ukrajině v letech 2007–2014

„Oranžová revoluce“, která zároveň podpořila sen ukrajinských občanů o sblížení se s Evropou, udělala tlustou čáru za sovětskou minulostí. Viktor Juščenko, tehdejší prezident, si zakládal na sblížení se Ukrajinou s Evropou a také umírněném ukrajinském nacionalismu. Pro obnovu ukrajinských hodnot, Juščenko zintenzivnil politiku ukrajinizace, která slibovala rychlejší upevnění ukrajinského jazyka v oblastech školství, správních orgánech a také v médiích. Plotnikov se ve svém článku odvolává na etnoložku Irinu Sněžkovou, která naznačuje, že „situace v době prezidenta Juščenka se radikálně změnila. Bylo vydáno mnoho nových nařízení, která omezovala ruský jazyk na teritoriu Ukrajiny. Nejradikálnějšími změnami si prošla oblast vzdělávání, kdy na středních a vyšších odborných školách se ukrajinské vedení rozhodlo vytěsnit ruský jazyk ze školního prostředí ve snaze „ukrajinizovat“ budoucí generaci občanů Ukrajiny, toto nařízení se týkalo i dětí ruského původu.“²⁶ K vyostření jazykové situace došlo na pozadí rusko-ukrajinských sporů způsobených několika historickými událostmi, mezi ně patří zločiny sovětského režimu a hladomor, který byl záměrnou genocidou Ukrajinců ze strany Rusů a mnoho dalšího.

Po výhře Viktora Janukoviče v prezidentských volbách v roce 2010 došlo ke zmírnění kulturních a společenských problémů, které znepokojovaly Rusko. V letech 2010-2013 došlo ke sblížení Ruska a Ukrajiny, kterému pomohlo podepsání Charkovské dohody. Toto vše vedlo k tomu, aby se Ukrajina opět vrátila k otázce dvojazyčnosti. V únoru 2012 poslanci Serhii Kivalov a Vadym Kolesnichenko předložili parlamentu Ukrajiny návrh zákona „O základech jazykové politiky státu“,

²⁵ ПЛОТНИКОВ, Дмитрий, Сергеевич, ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В УКРАИНЕ КАК ФАКТОР РОССИЙСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ // Вестник Пермского университета. č. 1. 2023. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-politika-v-ukraine-kak-faktor-rossiysko-ukrainskih-otnosheniy>

²⁶ ПЛОТНИКОВ, Дмитрий, Сергеевич, ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В УКРАИНЕ КАК ФАКТОР РОССИЙСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ // Вестник Пермского университета. č. 1. 2023. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-politika-v-ukraine-kak-faktor-rossiysko-ukrainskih-otnosheniy>

který byl přijat v srpnu téhož roku. Úřady mohly podle zákona zavést tzv. "regionální jazyk". V případě, že daný jazyk byl považován za mateřský jazyk u více než 10 % obyvatel daného regionu, tento jazyk byl také na stejné úrovni jako státní jazyk. Tento zákon se stal kompromisem. V regionech, ve kterých dominuje ruský jazyk, mohli ruštinu označit jako „regionální jazyk“ a v regionech, kde dominuje ukrajinština, mohli zachovat monopol ukrajinského jazyka. Ukázalo se, že zákon o regionálních jazycích rozdělil ukrajinskou společnost, bez státní podpory bude ukrajinský jazyk vytěšňován na úkor ruského jazyka. Podle odpůrců zákon znehodnocoval jednotnost a usiloval o zhroucení ukrajinského státu. Po masových protestech na Euromajdanu, jinak označovaných jako „Oranžová revoluce“, byl v letech 2013-2014 odvolán zákon o regionálních jazycích. Odvolání zákona vedlo k decentralizaci mezi jednotlivými regiony státu.²⁷ Moskevský režim začal kritizovat Kyjevský režim za systematické prosazování ukrajinštiny a tvrdit, že ruskojazyčné obyvatelstvo je utlačováno. Tato kritika pokračuje do současnosti.²⁸

4.4 Jazyková situace na Ukrajině v letech 2014-2022

Připojením Krymu, později i Doněcka a Luhanska, k Rusku v roce 2014 se prohloubil negativní vztah mezi Ukrajinou a Ruskem, jedním z hlavních argumentů připojení byla ochrana ruskojazyčného obyvatelstva na poloostrově. Plotnikov ve článku odkazuje na prohlášení Petra Porošenka po nástupu k moci, které zní²⁹: „Rozhodnutí parlamentu Ukrajiny zbavit ruštinu statusu regionálního jazyka byla chybou“. Porošenko si také plně uvědomoval, že autonomní území není možné získat násilnou formou, proto apeloval na to si získat území zpátky nenásilnou formou. 6. září 2017 parlament Ukrajiny přijal zákon o vzdělávání, který umožňuje provádět výuku v jazyce národnostní menšiny. Tento zákon vyvolal nesrovnalosti, jelikož „diskriminoval“ menšinové jazyky. V dalších prezidentských volbách v roce 2019

²⁷ПЛОТНИКОВ, Дмитрий, Сергеевич, ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В УКРАИНЕ КАК ФАКТОР РОССИЙСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ // Вестник Пермского университета. č. 1. 2023. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-politika-v-ukraine-kak-faktor-rossiysko-ukrainskih-otnosheniy>

²⁸JEDLIČKA, Petr a KULIŠ, Jan. Budoucnost ruštiny na Ukrajině? Kvůli válce teď nejasná. Online. Deník Referendum. 2022. Dostupné také z: <https://denikreferendum.cz/clanek/33993-budoucnost-rustiny-na-ukrajine-kvuli-valce-ted-nejasna>.

²⁹ПЛОТНИКОВ, Дмитрий, Сергеевич, ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В УКРАИНЕ КАК ФАКТОР РОССИЙСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ // Вестник Пермского университета. č. 1. 2023. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-politika-v-ukraine-kak-faktor-rossiysko-ukrainskih-otnosheniy>

vyhlásil Porošenko návrh na další ukrajinizaci, avšak prohrál proti Vladimíru Zelenskému. Zelenský nadále pokračoval v ukrajinizaci a přijal zákon, ve kterém stanovil používání ukrajinského jazyka v určitých veřejných místech a také v médiích. Tento zákon měl zabránit v působení ruskojazyčných medií na území, která šířila ruskou státní propagandu.³⁰

Těsně před válkou Putin obvinil ukrajinské občany z vytlačování ruských občanů a ruskojazyčné populace z jejich historického území.³¹ Válka, ve které Rusko zaútočilo na Ukrajinu, začala v únoru 2022. Tato skutečnost vedla k omezení ruské kultury na teritoriu Ukrajiny a také k přechodu většiny známých osobností na ukrajinský jazyk.³²

4.5 Suržyk

Dřívější význam slova suržyk znamenal chléb upečený z mouky, která je vyrobena z více druhů zrn. Nyní je suržyk znám jako kombinace ukrajinského a ruského jazyka.

Suržyk vznikl v přistěhovaleckých komunitách vesničanů, kteří se snažili přizpůsobit městskému životu, jazyku a kultuře. Obyvatelé venkova, kteří se dostali do rusifikovaných měst, neměli možnost se učit spisovnou ruštinu, proto přizpůsobovali svůj mluvený jazyk ruštině. Venkované se však nedokázali dokonale naučit ruský jazyk, proto jejich řeč kolísala mezi ruštinou a ukrajinštinou.³³

Zařazení suržyku z lingvistického pohledu je velmi sporné, jelikož někteří ho považují za slang neboli prostou řeč. Ukrajinští lingvisté ho naopak považují za „zdeformovaný“ ruskými slovy ukrajinský spisovný jazyk, někteří se však brání a považují suržyk jako více než jen „zdeformovaný“ ukrajinský jazyk. Jsou i názory, že se vyvíjí jako samostatný jazyk. Gramatika suržyku je z větší části převzatá

³⁰JEDLIČKA, Petr a KULIŠ, Jan. Budoucnost ruštiny na Ukrajině? Kvůli válce teď nejasná. Online. Deník Referendum. 2022. Dostupné také z: <https://denikreferendum.cz/clanek/33993-budoucnost-rustiny-na-ukrajine-kvuli-valce-ted-nejasna>.

³¹JEDLIČKA, Petr a KULIŠ, Jan. Budoucnost ruštiny na Ukrajině? Kvůli válce teď nejasná. Online. Deník Referendum. 2022. Dostupné také z: <https://denikreferendum.cz/clanek/33993-budoucnost-rustiny-na-ukrajine-kvuli-valce-ted-nejasna>.

³²ПЛОТНИКОВ, Дмитрий, Сергеевич, ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В УКРАИНЕ КАК ФАКТОР РОССИЙСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ // Вестник Пермского университета. č. 1. 2023. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-politika-v-ukraine-kak-faktor-rossiysko-ukrainskih-otnosheniy>

³³KINDLEROVÁ, Rita. Suržyk aneb O možnosti zániku jednoho jazyka. Online. ILiteratura. 2012. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/29711-masenko-larysa-surzyk>.

z ukrajinského jazyka a slovní zásoba je převzata z ruského jazyka, z toho vyplývá srozumitelnost tohoto jazyka pro oba národy.³⁴

³⁴ГОРБАЧОВА, Елена и РОДИМУШКИНА, Арина. Суржик как лингвистический феномен. Online. Молодой ученый. 2016, роç. 14, ç. 7, s. 7. Dostupné z: <https://moluch.ru/archive/111/28174/>.

5 Praktická část

Hlavním cílem praktické části je zjistit, jak učitelé vyučují ukrajinské žáky český jazyk. Druhým cílem je zanalyzovat proces adaptace jedinců, kteří jsou bilingvní, ale každý si osvojil český jazyk za jiných okolností. V rámci této části jsem vedla s respondenty rozhovory, na základě kterých provedu analýzu, ve které se zaměřuji na to, jak se jedinci učili, nebo stále učí český jazyk. Respondentů se ptám na otázky související s jejich zkušenostmi, se kterými se setkali při učení se českého jazyka.

Při rozhovorech s jedinci jsem využila dvou mnou sestavených dotazníků, ve kterých byly otázky, na které respondenti odpovídali v rámci polostrukturovaného rozhovoru. První sada otázek byla připravena pro učitele, kteří učí žáky s odlišným mateřským jazykem. Při sestavení těchto otázek jsem se zaměřila na zkušenosti s žáky a jazyky, ve kterých komunikují. Druhá sada otázek byla pro bilingvní jedince, ve kterých jsem použila takové otázky, abych zjistila, jaké jazyky se v minulosti učili a také, jaký jazyk vnímají jako svůj mateřský.

Odlišné otázky byly připraveny především proto, že jsem u každé skupiny jedinců měla za cíl zjistit rozdílné informace. U učitelů mě zajímaly jejich zkušenosti a pohled na to, jaká je výuka žáků s odlišným mateřským jazykem (dále OMJ) a také, jaké interakce mezi nimi probíhají, i to, jak se jim snaží učení se novému jazyku zjednodušit. Zatímco u bilingvních jedinců mě zajímaly jejich osobní zkušenosti s učení se jazyka, jak se adaptují na nové prostředí a to, jak vnímají komunikaci a život v zemi s jiným jazykem, než je jejich mateřský.

Rozhovory byly vedeny na základě předpřipravených otázek a postupně byly doplňovány dle toho, zda v průběhu potřebovaly podrobnější vysvětlení. Například v rozhovoru s učitelem, při odpovědi na otázku „*Používáte nějaké pomůcky, které Vám pomáhají ve výuce?*“ jsem se dodatečně zeptala, zda má respondent vytvořené vlastní pomůcky a jestli do výuky zapojuje i filmy a texty písní.

Dohromady jsem provedla rozhovor s pěti respondenty. Prvním respondentem je učitelka, která má zkušenosti s výukou českého jazyka pro cizince. Druhou respondentkou je také učitelka, která učí na základní škole. V rozhovoru mimo jiné přibližují téma adaptace žáků ve školách. Motivem k výběru těchto dvou respondentek je objektivní pohled na osvojení českého jazyka ukrajinskými žáky. Další tři respondenty jsem vybírala podle okolností, za kterých se učili český jazyk. Respondenty jsem se snažila zvolit tak, aby jejich zkušenosti byly rozdílné a také, aby byli ochotní se

mnou rozhovor vést. Při rozhovoru jsem se primárně zaměřila na to, jak probíhal proces osvojení nového jazyka, také jsem se zajímala o jejich zkušenost s učením se ostatním jazykům v minulosti, jako například při školní výuce. První z těchto tří respondentů je respondentka, která se začala učit český jazyk v pozdějším věku, jelikož se přestěhovala do České republiky kvůli současné situaci na Ukrajině. Druhá respondentka je vystavována českému jazyku již od raného dětství. Třetí respondentka je studentka vysoké školy, která si osvojovala český i ukrajinský jazyk od narození. Jelikož se tato respondentka učila český jazyk od narození a považuje ho za svůj mateřský, budou otázky týkající se učení se českému jazyku z rozhovoru vynechány.

5.1 Výzkumné cíle:

Před sestavením dotazníků jsem si nejprve určila, jaké informace potřebuji danými otázkami zjistit. Na základě určených informací a definovaných cílů jsem sestavila otázky tak, aby odpovědi respondentů splňovaly cíle výzkumu a poskytly potřebné informace, se kterými jsem dále pracovala.

V rozhovoru s učitelem zjišťuji tyto informace:

1. Zkušenost učitele s žáky s OMJ;
2. přibližný počet žáků s OMJ, kteří jsou ve třídě;
3. jazyk, ve kterém žáci komunikují s učitelem a naopak;
4. jaké pomůcky používá učitel při výuce;
5. vyzorovaná jazyková interference u žáků z pohledu učitele;
6. jak se změnila situace ve výuce českého jazyka v současné situaci.

U bilingvních jedinců zjišťuji následující:

1. Identifikace jazyků;
2. okolnosti a motivace učení se jazykům;
3. prostředí, ve kterých jazyky používají;
4. doba, po jakou je jedinec v kontaktu s českým jazykem;
5. metoda učení se českému jazyku;
6. náročnost jazykových kompetencí;
7. identifikace mateřského jazyka;
8. komunikace s bilingvními jedinci.

Na základě těchto informací byly stanoveny otázky:

Učitelé, kteří učí žáky s OMJ

1. Jaké předměty vyučujete?
2. Jak dlouho pracujete s žáky s OMJ?
3. Kolik žáků máte ve skupině?
4. V jakém jazyce s Vámi žáci komunikují?
5. Jakým jazykem s nimi komunikujete Vy?
6. Používáte nějaké pomůcky, které Vám pomáhají ve výuce? Nebo máte vytvořené vlastní pomůcky?
7. Pozorujete u žáků nějaké jazykové interference? Popřípadě jaké?
8. Ovlivnila nějak přítomnost žáků s OMJ výuku českého jazyka?

Bilingvní jedinci

1. Jakými jazyky hovoříte?
2. Jakým způsobem a za jakých okolností jste se je učila?
3. V jakých situacích/prostředích jste tyto jazyky používala/používáte?
4. Jak dlouho jste ve styku s českým jazykem?
5. Jakým způsobem jste se jej učila?
6. Která jazyková kompetence pro Vás byla nejtěžší?
7. Který jazyk považujete jako svůj mateřský? A proč?
8. Jaký jazyk volíte při komunikaci s dalším bilingvními jedinci?

5.1.1 Představení respondentů:

První respondentkou je učitelka na střední škole, kde studuje mnoho žáků s odlišným mateřským jazykem. Na škole se učí žáci, kteří se přistěhovali do České republiky z důvodu současné situace na Ukrajině. Také se zde učí žáci, kteří pochází z Ukrajiny a záměrně chtějí studovat v České republice. Tato respondentka vyučuje na odborné střední škole, kterou jsem vystudovala. Začala zde učit, až když jsem školu absolvovala. Respondentku jsem si tedy nezvolila na základě dřívější známosti, ale vybrala jsem si ji, protože se mnou byla ochotná rozhovor vést a také protože má bohaté zkušenosti s učením cizojazyčných jedinců.

Druhou respondentkou je učitelka na základní škole. Tato učitelka mě vyučovala ruský jazyk na druhém stupni základní školy a vyučuje tento předmět dosud, mimo to vyučuje ukrajinské žáky český jazyk. Učitelku jsem zvolila jako respondentku na

základě dřívější známosti se záměrem, aby popsala svou zkušenost s učením českého jazyka ukrajinské žáky.

Třetí respondentka je žena ve středním věku, která se přistěhovala do České republiky před dvěma lety. V současnosti pracuje jako učitelka výtvarného umění, přičemž pro svou profesi potřebuje odbornou znalost českého jazyka. Tuto respondentku jsem s prosbou o rozhovor kontaktovala na základě doporučení mé vedoucí bakalářské práce. Respondentku jsem neznala, ale byla ochotná se se mnou setkat a rozhovor provést, její zkušenosti pro mě byly cenné a užitečné do této práce, protože mi poskytla osobní informace o tom, jak novému jazyku přivykala.

Čtvrtá respondentka je žena ve věku třiceti let. Respondentka se přistěhovala do České republiky se svou matkou v šesti letech. V Česku také nastoupila na základní školu, poté i na střední a vysokou školu. V současnosti pracuje jako tlumočnice, ve své práci denně využívá jak český, ruský, tak i ukrajinský jazyk. Respondentku jsem zvolila na základě dřívější známosti a s prosbou o rozhovor jsem ji kontaktovala především, protože mi mohla popsat, jaké bylo její přivykání novému jazyku již od dětství.

Pátou respondentkou je studentka vysoké školy ve věku dvaceti let. Od narození je respondentka vystavována českému i ukrajinskému jazyku. Narodila se totiž v České republice, ale její rodiče pocházejí z Ukrajiny. V České republice již před jejím narozením nějakou dobu bydleli a ovládali český jazyk na komunikativní úrovni. S respondentkou jsem aktivně v kontaktu a pro rozhovor do své bakalářské práce jsem ji zvolila především proto, že se může podělit o své zkušenosti jako bilingvní jedinec, který si osvojuje dva jazyky zároveň od narození.

5.2 Analýzy rozhovorů

5.2.1 První rozhovor

Respondentka vyučuje ruský a anglický jazyk, také občanskou výchovu a dějepis, tyto předměty jsou povinné a jsou na nich žáci s OMJ i žáci, kteří mají český jazyk jako mateřský jazyk. Dotazovaná také vyučuje český jazyk, což je rozšiřující předmět pro žáky s OMJ. Respondentka učí český jazyk cizince již třináct let, z toho tři roky učí žáky na střední škole. Co se týče počtu žáků s OMJ, na všeobecných předmětech se počet pohybuje okolo dvou až pěti žáků na třídu, na doplňující hodině českého jazyka se počet žáků odvíjí podle toho, kolik žáků s OMJ nastoupí daný rok, většinou je to okolo deseti až patnácti žáků.

Respondentka preferuje výuku českého jazyka bez jazyka prostředníka, to znamená výuku pouze v jednom jazyce. Časem totiž zjistila, že žáci s OMJ se mnohem lépe učí českému jazyku, pokud je vyučován pouze v českém jazyce, avšak pokud jsou nějaká nedorozumění, respondentka nebo žák přechází na jazyk, který je komfortnější pro žáka. Vysvětlování pravidel gramatiky respondentka žákům zjednodušuje a neučí je výjimky, aby žáci neměli zmatek při učení se jazyku. Pomůcky, které respondentka používá, jsou ve větší míře učebnice, které za poslední léta začaly být více promyšlené a jsou lépe zpracované pro získání potřebné slovní zásoby tak, aby se žák mohl dorozumívat ve škole a se spolužáky. Na procvičení gramatiky si respondentka tvoří své vlastní materiály. Také zastává názor, že filmy a texty písní jsou skvělými prostředky k tomu se naučit český jazyk, ale při výuce je z časových důvodů nevyužívá. Zmiňuje i aplikaci *Duolingo*, která je podle jejího názoru velmi nedocenená a dá se použít jako prostředek motivace k tomu se naučit český jazyk. Respondentka tuto aplikaci využívá s žáky tak, že splňují každý den lekce a tím získávají „odměnu“ v podobě ohýnků a na každé lekci si porovnávají počet ohýnků.

U ukrajinskojazyčných žáků v hodině ruského jazyka pozoruje respondentka interferenci při písemném projevu v podobě zaměňování tvrdého a měkkého „i“, při ústním projevu je patrný přízvuk. V hodině českého jazyka respondentka pozoruje interferenci také v podobě přízvuku, dále i špatného slovosledu a skloňování, které odpovídají tomu ukrajinskému, se slovosledem je také spojeno vynechávání zvrtných zájmen „se, si“.

Dalšími důležitými faktory při učení se jakémukoliv jazyku jsou podle respondentky motivace a začlenění se do kolektivu. Začlenění se do kolektivu na střední škole je podle jejího názoru velmi složité, kolektiv totiž není stálý a žáci odchází a přichází. Zároveň jsou žáci na střední škole samostatnější a nejsou tolik zvědaví na nové spolužáky jako na základní škole. Z těchto důvodů se ukrajinští žáci nezačleňují do kolektivu a zůstávají ve svém světě, kvůli tomu se hůř adaptují.

5.2.2 Druhý rozhovor

Respondentka vyučuje ruský jazyk, tělesnou výchovu a výchovu ke zdraví, také vede kroužek českého jazyka pro žáky, kteří přijeli z Ukrajiny. Dříve měla ve třídě bilingvní žáky, které nemusela učit český jazyk, protože ho už uměli. S žáky, kteří nově přijeli z Ukrajiny a neumí český jazyk, pracuje teprve dva roky.

Na všeobecných předmětech má respondentka celkem třicet žáků, z toho je průměrně pět až sedm žáků s OMJ. Na kroužku českého jazyka má žáky s OMJ ze všech tříd a nyní na kroužek chodí zhruba čtrnáct dětí. Kroužek probíhá formou hry, kde se děti učí slovní zásobu a komunikují mezi sebou v českém jazyce. Respondentka také využívá materiály, které jsou dostupné na internetu, tyto materiály používá k procvičení gramatiky. Zároveň zapojuje do výuky i pohádky v českém jazyce a následně s žáky probírá děj dané pohádky.

Kroužek zpočátku probíhal ve dvou jazycích. Postupně, když si žáci zvykli na český jazyk a začali mu více rozumět, kroužek začal probíhat více v českém jazyce. Na začátku byly s žáky při výuce asistentky, které jim pomáhaly s vysvětlením látky a dělaly s nimi zadaná cvičení, někdy se s nimi i zaměřovaly převážně na slovní zásobu. Dotazovaná také zmiňuje to, jak čeští spolužáci pomohli žákům z Ukrajiny při osvojování jazyka tím, že je začlenili do kolektivu a komunikovali s nimi v češtině, což osvojení nového jazyka částečně urychlilo. Pokud se vyskytnou nějaká nedorozumění, učitel a žák přechází na ruský jazyk. Ruštinu jim respondentka také dovoluje používat na hodině ruštiny, tam zase ukrajinští žáci pomáhají spolužákům, kteří mají jako rodný jazyk češtinu.

Podle dotazované je splývání jazyků naprosto přirozená věc, dokud si dítě „neujasní“ každý jazyk odděleně. Interference se u žáků projevuje při komunikaci chybným časováním sloves, nebo přeházeným slovosledem, které jsou ovlivněny mateřským jazykem. V písemném projevu si žáci pletou českou abecedu s ukrajinskou azbukou.

Jelikož respondentka nevyučuje český jazyk, nemůže zhodnotit, jak se změnila hodiny po přítomnosti žáků z Ukrajiny. Řekla tedy aspoň své zkušenosti, jak se změnila její hodiny. Její výuka se nijak razantně nezměnila, jen se snaží být pomalejší, aby ukrajinští žáci pochytili něco z hodin. Také jim vyšla vstříc, co se týče testů, na ně mají žáci více času a také respondentka toleruje ukrajinskou azbuku. Aby se čeští spolužáci necítili znevýhodnění, respondentka jim situaci objasnila tak, že tyto výhody nemají nevnímat jako nespravedlnost vůči nim, ale jako pomoc pro cizojazyčné jedince, která eliminuje jejich jazykovou bariéru.

5.2.3 Třetí rozhovor

Respondentka dokáže ovládat dva jazyky na úrovni mateřského jazyka, a to je ruský a ukrajinský jazyk. Ostatní jazyky, jako anglický, německý a český, ovládá na značně menší úrovni. Ruským jazykem mluví s rodinou a přáteli, kteří jsou ruskojazyční, ukrajinský jazyk využívá v práci, na Ukrajině a také s lidmi, kteří preferují komunikaci v ukrajinském jazyce.

Anglický a německý jazyk se respondentka učila ve škole jako druhý jazyk, těmito jazyky hovoří pouze v nutných případech. Anglický jazyk využívá při komunikaci s žáky v české škole, pokud jim nerozumí a německý jazyk respondentka používá, když se nachází v Německu.

Český jazyk se respondentka učí na kurzech českého jazyka, které jí byly nabídnuty při příjezdu do České republiky. Na těchto kurzech ji nejdříve vyučovala učitelka, která hovořila ukrajinským i českým jazykem, v obou jazycích také vedla výuku. Kvůli tomu komunikace nebyla plynulá a často se přecházelo na ukrajinský jazyk. Nyní vede kurzy učitelka, která ovládá pouze český jazyk a výuka i komunikace jsou vedeny pouze v českém jazyce, což respondentka oceňuje mnohem více, jelikož takto komunikuje v českém jazyce častěji. Co se týče slovní zásoby potřebné v pracovním prostředí, má respondentka další učitelku, se kterou se snaží komunikovat pouze v českém jazyce, v případě nedorozumění využívají pomoc překladače a zaměřují se pouze na odborné lexikum. Český jazyk i odborné pojmy se snaží postupně prosazovat v komunikaci s žáky v Česku.

Jelikož se respondentka dostala do kontaktu s českým jazykem až po příjezdu do České republiky, bylo pro ni na začátku velmi těžké rozumět jazyku a komunikovat v něm. V současnosti je pro ni jazyk mnohem srozumitelnější, pokud jedinec, se kterým komunikuje, mluví pomalu, také dokáže jedinci odpovědět v jednodušších větách.

Za svůj mateřský jazyk respondentka považuje jak ruský, tak ukrajinský jazyk, jelikož v nich dokáže vést volný rozhovor i přemýšlet. Respondentka se začala učit ukrajinský jazyk v sedmi letech, kdy v ruskojazyčné škole měla ukrajinštinu jako předmět. Dále ve dvanácti letech nastoupila do nové školy, ve které se mluvilo pouze ukrajinsky. V osvojení ukrajinského jazyka jí také pomohla práce učitelky v ukrajinské škole, kde má povinnost mluvit jen ukrajinsky. Díky tomuto se respondentka naučila plynule komunikovat a přemýšlet jak v ukrajinském, tak i ruském jazyce.

Co se týče přepínání mezi jazyky a komunikace s dalšími bilingvními jedinci, respondentce nedělá problém se přizpůsobit a komunikovat ve všech jazycích, které umí.

5.2.4 Čtvrtý rozhovor

Respondentka ve své každodenní komunikaci používá český a ukrajinský jazyk. Ruský jazyk dříve využívala ve školním prostředí, kde jej měla jako druhý jazyk, a následně i v pracovním prostředí. Nyní ho nepotřebuje používat tak často. Také ovládá anglický jazyk, který využívá při komunikaci v zahraničí. S českým jazykem se dostala do kontaktu, když se s rodinou přistěhovali do České republiky v jejích šesti letech. Ukrajinský jazyk považuje za svůj mateřský jazyk, ve kterém komunikuje a umí ho již od raného dětství. Ruský jazyk si osvojovala současně s ukrajinským, jelikož bydlela v oblasti, kde se mluví oběma jazyky zároveň. Ruský jazyk se respondentka také krátce učila ve škole a následně ho studovala na vysoké škole. Anglický jazyk se učila ve školním prostředí jako druhý jazyk.

Pro respondentku byl po příjezdu do České republiky první styk s kulturou, jazykem a společností složitý. Komunikace a porozumění pro ni byly také náročné, ale s nástupem do mateřské školy šok postupně opadl. Český jazyk se učila pomocí přirozeného osvojování při komunikaci s dětmi a učiteli v mateřské škole. Také se jí dodatečně věnovala ředitelka mateřské školky, která jí poskytovala individuální hodiny českého jazyka. Respondentka se díky své zvědavosti a používání jednoduchých frází začlenila do kolektivu mezi české děti. Děti pomohly respondentce v nalezení spojitosti mezi českým a ukrajinským výrazem například tím, že jí ukázaly nějaký předmět a pojmenovaly ho, takto si respondentka zároveň rozšiřovala slovní zásobu. Výslovnost se dotazovaná učila pomocí odposlouchávání od ostatních dětí. Takto se naučila za půl roku aktivně komunikovat v českém jazyce a s přestupem na základní školu dále zdokonalovala své znalosti českého jazyka, jako je čtení a psaní.

Ačkoliv respondentka v dětství mluvila kombinací ruského a ukrajinského jazyka, ruský jazyk pro ni v současné době není prioritní. Z tohoto důvodu považuje ukrajinský a český jazyk za své mateřské, jelikož je využívá nejčastěji a ovládá je na stejné úrovni.

Dotazovaná je při používání jazyků flexibilní a při komunikaci s dalším bilingvním jedincem jí nedělá problém se přizpůsobit preferovanému jazyku daného jedince.

5.2.5 Pátý rozhovor

Respondentka mluví čtyřmi jazyky, českým, anglickým, ukrajinským a ruským. Český a ukrajinský jazyk si osvojovala od narození přirozenou cestou od rodiny a okolí. Anglický a ruský jazyk se učila ve škole jako další jazyky.

Český jazyk respondentka používá nejčastěji, jelikož tento jazyk považuje za svůj mateřský a také jím komunikuje nejpřirozeněji. Anglický jazyk má spíše na pasivní úrovni v podobě sledování seriálů v anglickém jazyce, v aktivní formě jej využívá velmi zřídka, pokud se setká s někým, kdo neumí český jazyk. Ruský jazyk dotazovaná využívala v hodinách ruského jazyka. Ukrajinský jazyk dotazovaná dříve používala velmi aktivně, komunikace v něm pro ni byla jednoduchá, to se týkalo i porozumění a čtení. S odstupem času jazyk začala používat méně, jazyku stále rozumí, čtení zůstalo na stejné úrovni, avšak komunikace se zhoršila, jelikož se respondentka potýká se splynutím ukrajinského a českého jazyka.

5.3 Shrnutí analýz

V rozhovorech můžeme pozorovat prvky, které se shodují. Mezi tyto prvky patří motivace, začlenění se do kolektivu, výuka a snaha komunikovat za každé situace jen v českém jazyce.

Z rozhovorů můžeme vyvodit, že učení se novému jazyku je složitý, individuální a dlouhodobý proces, který je ovlivněn různými faktory. Mezi takové faktory můžeme zařadit například začlenění se do společnosti, příležitosti, které nám jsou poskytovány, anebo také motivaci a čas, který je jedinec ochotný věnovat tomu, aby se jazyk naučil.

Tyto faktory mohou proces učení nového jazyka ovlivnit jak pozitivně, tak negativně. Důležité je v této cestě pokračovat a nenechat se ovlivnit negativními faktory, které nás můžou potkat.

6 Závěr

Cílem bakalářské práce bylo představení pojmu bilingvismus v procesu adaptace bilingvních jedinců a ukrajinských žáků v českých školách.

Práce je rozdělena na teoretickou část, praktickou část a přílohy, do kterých jsou zahrnuty rozhovory s vybranými bilingvními jedinci.

Teoretická část se zabývá postmigrační Evropou, kde migrace napomáhá k rozšíření bilingvismu. Jelikož jedinci s odlišným mateřským jazykem jsou nuceni se naučit úřední jazyk státu, do kterého migrovali.

Ve druhé kapitole bylo hlavním tématem představení definice bilingvismu, kterou můžeme chápat jako přirozené osvojení dvou a více jazyků. V této části je zahrnuto několik definic pojetí bilingvismu, například definice podle Bloomfielda nebo Macnamaryho. Uvádím zde i několik typů bilingvismu a jeho pozitivní a negativní vlivy na jedince. V jedné z podkapitol se věnuji mateřskému jazyku a tomu, jak ho definují v odborné literatuře. V závěru této části popisují proces osvojení si jazyka v různých věkových kategoriích.

Třetí kapitola byla věnována historii a jazykové situaci na Ukrajině. Zde jsem nastínila její jazykový vývoj od počátku 20. století až po současnost. V kapitole je také okrajově popsán jazykový fenomén *suržyk*, který vznikl na základě spojení ukrajinského a ruského jazyka.

Praktická část je věnována analýze rozhovorů s učiteli a bilingvními jedinci, kteří popsali, jak se učili, nebo stále vyučují žáky český jazyk. U bilingvních jedinců byl jeden z cílů zjistit, jaké jazyky vnímají jako své mateřské. Zde jsme se dozvěděli, že se nemusí vždy jednat o jazyk, který si osvojili jako první. Hlavním cílem praktické části byla analýza procesu, jak se každý z jedinců učí český jazyk. V této části jsme zjistili, že tento proces u každého probíhá odlišně, ale má i společné faktory, které mohou usnadnit proces učení jazyka nebo naopak. Důležité je v této cestě pokračovat a nenechat se ovlivnit negativními faktory, které nás mohou potkat.

V této práci pro mě bylo nejtěžší sehnání respondentů a realizace rozhovorů s nimi, jelikož tento proces byl časově nejnáročnější. Jsem však ráda, že jsem tyto rozhovory zvládla provést a že mi respondenti věnovali svůj čas a svěřili se se svými zkušenostmi. Tyto rozhovory mi přinesly mnoho užitečných rad a tipů, jak v budoucnosti vyučovat žáky s odlišným mateřským jazykem.

Zdroje:

BIALYSTOK, Ellen; CRAIK, Fergus I.M. a LUK, Gigi. Bilingualism: consequences for mind and brain. Online. Trends in Cognitive Sciences. 2012, roč. 16, č. 4, s. 240-250. ISSN 13646613. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2012.03.001>.

BOJKO, Oleksandr a GONĚC, Vladimír. *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Jota, 1996. ISBN 80-7217-031-7.

COSTA, Albert; HERNÁNDEZ, Mireia a SEBASTIÁN-GALLÉS, Núria. Bilingualism aids conflict resolution: Evidence from the ANT task. Online. Cognition. 2008, roč. 106, č. 1, s. 59-86. ISSN 00100277. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2006.12.013>.

HARDING-ESCH, Edith a RILEY, Philip. *Bilingvní rodina*. Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-358-1.

JEDLIČKA, Petr a KULIŠ, Jan. Budoucnost ruštiny na Ukrajině? Kvůli válce teď nejasná. Online. Deník Referendum. 2022. Dostupné také z: <https://denikreferendum.cz/clanek/33993-budoucnost-rustiny-na-ukrajine-kvuli-valce-ted-nejasna>.

KADANÍKOVÁ J., NEUBAUER K., Bilingvismus a výchova dítěte v bilingvní rodině. Online. Listy klinické logopedie. 2017, roč. 1, č. 1, s. 4. Dostupné z: https://casopis.aklcr.cz/artkey/lkl-201701-0002_bilingualism-and-education-of-children-in-a-bilingual-family.php.

KINDLEROVÁ, Rita. Suržyk aneb O možnosti zániku jednoho jazyka. Online. ILiteratura. 2012. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/29711-masenko-larysa-surzyk>.

KOUBSKÝ, Petr. *Stručné dějiny Ukrajiny*. N Press, 2022. ISBN 978-80-8230-107-9.

MORGENSTERNOVÁ, Monika, Lenka ŠULOVÁ a Lucie SCHÖLL. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-826-8.

PETERSEN, Anne a SCHRAMM, Moritz. (Post-)Migration in the age of globalisation: new challenges to imagination and representation. Online. *Journal of Aesthetics & Culture*. 2017, roč. 9, č. 2, s. 12. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/20004214.2017.1356178>.

PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace*. Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3603-7.

RYCHLÍK, Jan; ZILYNSKYJ, Bohdan a MAGOCSI, Paul Robert. *Dějiny Ukrajiny*. Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7106-409-1.

Ruské zdroje:

ГОРБАЧЕВА Е. Ю., РОДИМУШКИНА А., Суржик как лингвистический феномен Online. *Молодой ученый*. 2016, roč. 14, č. 7, s. 7-9. Dostupné z: <https://moluch.ru/archive/198/48920/>.

ПЛОТНИКОВ, Дмитрий, Сергеевич, ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В УКРАИНЕ КАК ФАКТОР РОССИЙСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ // Вестник Пермского университета. ч. 1.2023. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-politika-v-ukraine-kak-faktor-rossijsko-ukrainskih-otnosheniy>

СКОНЕЧНЫЙ, Тимофей. Билингвизм, мультилингвизм, полилингвизм: современные европейские исследования. Online. *Молодой ученый*. 2018, roč. 16, ч. 12, s. 193. Dostupné z: <https://moluch.ru/archive/198/48920/>.

СНЕЖКОВА, Ирина. ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА НА УКРАИНЕ КАК ИНСТРУМЕНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ ДИСКРИМИНАЦИИ. Online. Политика в фокусе. 2021, ч. 1, s. 333. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-politika-na-ukraine-kak-instrument-natsionalnoy-diskriminatsii>.

Seznam příloh

Příloha 1: Rozhovor s učitelkou střední školy

Příloha 2: Rozhovor s učitelkou základní školy

Příloha 3: Rozhovor s první bilingvní respondentkou

Příloha 4: Rozhovor s druhou bilingvní respondentkou

Příloha 5: Rozhovor s třetí bilingvní respondentkou

Příloha 1: Rozhovor s učitelkou střední školy

1. Jaké předměty vyučujete?

Vyučuji ruský, anglický jazyk, také občanskou výchovu, dějepis a český jazyk pro cizince jako rozšiřující nepovinný předmět pro žáky s OMJ.

2. Jak dlouho pracujete s žáky s OMJ?

Ve školství 3 roky všeobecně 10 let.

3. Kolik žáků máte ve třídě?

Na všeobecných předmětech je celkově 30 žáků a z toho je standardně 2-5 žáků s OMJ.

U doplňující hodiny českého jazyka počet žáků závisí na tom, kolik žáků s OMJ přijede daný rok, většinou je to maximálně 10-15 žáků.

4. V jakém jazyce s Vámi žáci komunikují?

Zastávám výuku českého jazyka pouze v českém jazyce, to znamená, bez jazyka prostředníka. Avšak pokud se žák setká s komunikační bariérou, tak přejdeme na jazyk, ve kterém je pro něj lehčí komunikovat.

5. Jakým jazykem s nimi komunikujete Vy?

Než jsem nabrala praxi, přizpůsobovala jsem se jazykově podle studentů, ale ne všechny věci se dají vysvětlit v ruském jazyce a adaptace jedinců byla slabší, proto jsem začala vyučovat více v českém jazyce, kdy tato metoda přinesla lepší výsledky. Pokud se setkáme s nedorozuměním tak žákům látku vysvětlím buď v ukrajinském, nebo v ruském jazyce.

Pokud žákům vysvětluji pravidla gramatiky, vysvětluji je v českém jazyce, avšak se jim pravidla snažím zjednodušit a neučit je výjimky, ty se naučí, jakmile budou mít vyšší úroveň českého jazyka.

6. Používáte nějaké pomůcky, které Vám pomáhají ve výuce? Nebo máte vytvořené

vlastní pomůcky?

Na teorii učení jazyka používám převážně učebnice, na gramatiku využívám své vlastní materiály.

Filmy a texty písní jsou také skvělými prostředníky, jak se naučit jazyk, ty však z časových důvodů nevyužívám. Velmi nedocenená je aplikace Duolingo, která může sloužit jako skvělý prvek motivace, k tomu se jazyk naučit. S žáky ji používám tak, že sbíráme ohýnky za lekce, které plníme každý den a hodině si počet ohýnků vždy srovnáváme.

7. Pozorujete u žáků nějaké jazykové interference? Popřípadě jaké?

V ruštině se setkávám s tím, že žáci si v písemném projevu pletou tvrdé měkké i. Pokud je žák ukrajinskojazyčný, tak pozoruji i přízvuk.

V českém jazyce pozoruji problém se skloňováním a slovosledem, u kterých používají ukrajinský slovosled, velký problém tvoří zvrtná zájmena se, si.

Můj osobní názor je takový, že adaptace nezávisí na věku, kdy se jedinec začne učit jazyk, ale závisí na tom, jakou má daný jedinec motivaci se ho naučit. Jelikož pokud má jedinec správnou motivaci učit se a bude věnovat více času na to se naučit daný jazyk, je velká pravděpodobnost, že interference se u něj může projevit v menší míře v menší míře. S tímto faktorem také souvisí i začlenění se do kolektivu, jelikož pro žáky s OMJ je důležitá komunikace v českém jazyce. Co je ale velký problém na středních školách, je měnící se kolektiv a samostatnost žáků, na základních školách je proces adaptace mnohem jednodušší, jelikož žáci jsou zvědaví a sami přijdou k žákovi s OMJ, což mu ulehčí seznamování se s jazykem a adaptaci. Na středních školách, kdy žáci jsou již starší, tak neprojevují iniciativu k tomu, aby se seznámili jako první.

8. Ovlivnila nějak přítomnost žáků s OMJ výuku českého jazyka?

Výuka českého se změnila dosti, začaly se vydávat lepší učebnice pro žáky. Ještě předtím, než byla válka, tak učebnice, se kterými jsme vyučovali, byli sice dvojjazyčné, ale měli spousty překladových chyb a kapitoly se týkaly věcí, které jsou pro žáky nepodstatné, příkladem je učebnice Čeština krok za krokem. S příchodem většího počtu žáků s OMJ začaly vydavatelství vydávat propracovanější učebnice, které jsou pouze v českém jazyce, ale za to mají mnohem lépe situované kapitoly.

Příloha 2: Rozhovor s učitelkou základní školy

1. Jaký předmět/předměty vyučujete?

Učím ruský jazyk, tělesnou výchovu, výchovu ke zdraví a vedu kroužek českého jazyka pro žáky, kteří přijeli z Ukrajiny.

2. Jak dlouho pracujete s žáky s OMJ?

Dříve jsem se setkávala s žáky, kteří mluví i dalším jazykem, ale ti žáci již uměli základy českého jazyka. Pokud bereme situaci, že žáky učím základy českého jazyka, tak s nimi pracuji teprve dva roky.

3. Kolik žáků máte ve skupině?

Na třídu vychází počet průměrně 5-7 žáků s OMJ na třídu, kde je standardně 30 dětí. Na kroužku mám zhruba 14 dětí z Ukrajiny, děti jsou ze všech ročníků.

4. V jakém jazyce s Vámi žáci komunikují?

Prvně na mě žáci mluvili převážně ve svém rodném jazyce, ale s časem, kdy si na češtinu více zvykli, si přeji, aby se mnou komunikovali v češtině, pokud se setkáme s určitým nedorozuměním, přecházíme většinou na ruský jazyk.

Na hodině ruského jazyka jim dovoluji používat jejich mateřský jazyk, jelikož tímto pomáhají i spolužákům, kteří neumí rusky tak dobře jako oni.

5. Jakým jazykem s nimi komunikujete Vy?

Ze začátku jsem látku vysvětlovala v obou jazycích. Následně jsem si všimla, že si děti od ostatních žáků docela rychle osvojili od českých spolužáků, proto nyní výuku vedu převážně v českém jazyce.

6. Používáte nějaké pomůcky, které Vám pomáhají ve výuce? Jsou k dispozici pomůcky, nebo vytváříte své vlastní?

Na hodinách jim zpočátku pomáhaly asistentky, kde například v hodině češtiny s nimi probírali základy a pomáhali jim vypracovávat zadaná cvičení.

Kroužek českého jazyka bereme převážně formou hry, kde se učíme slovní zásobu, kterou žáci v budoucnu využijí.

Také používám materiály, které jsou dostupné na internetu, jako jsou pracovní papíry, které jsou skvělé k procvičování gramatiky. Také se snažím vytvářet interaktivní hry, a pokud je čas zapnu dětem i nějakou krátkou pohádku v češtině, poté si vyprávíme děj, tak jak ho žáci pochopili.

7. Pozorujete u žáků nějaké prvky interference?

Splynutí jazyků je v této situaci naprosto přirozené, jelikož než si dítě utvoří stálou slovní zásobu, tak se stává, že v mluveném projevu používají ukrajinský slovosled. Častokrát zaměňují slovíčka, například řeknou „*ja choču*“ namísto „*já chci*“, také skloňování sloves bývá často převzato z jejich mateřského jazyka.

V písemném projevu pozoruji splývání ukrajinské azbuky a české abecedy.

Přízvuk pozoruji mírný, který se projevuje převážně použitím jiné přízvučné slabiky, než by měla být. O přestávkách jsem stihla vyzpozorovat to jak, se čeští spolužáci ujali toho, aby začlenili své nové spolužáky do kolektivu, což ukrajinským žákům pomohlo k urychlení učení se jazyka.

8. Ovlivnila přítomnost žáků s OMJ nějak způsob výuky českého jazyka?

Jelikož nevyučuji český jazyk tak nedokážu říct, ale v mých hodinách se nic razantního nezměnilo. Pouze si dávám větší pozor na to, aby žáci z Ukrajiny rozuměli a chápali látku, kterou vysvětluji. Pokud píšeme písemku, tak mají menší zvýhodnění, například mají víc času na to napsat test nebo toleruji gramatické a písemné chyby. Českým spolužákům jsem tato zvýhodnění vysvětlila, aby se necítili znevýhodnění a nevyčítali tyto výhody ukrajinským spolužákům.

Příloha 3: Rozhovor s první bilingvní respondentkou

1. Jakými jazyky hovoříte?

Mluvím ruským, ukrajinským, anglickým, německým a na začátečnické úrovni českým jazykem.

2. Jakým způsobem a za jakých okolností jste se je učila? (proč se daný jazyk učil)

Ruštinu a ukrajinštinu považuji za své mateřské jazyky, anglický a německý nás učili ve škole jako druhý jazyk a český jazyk jsem se začala učit, když jsem se přistěhovala do České republiky.

3. V jakých situacích/prostředích jste tyto jazyky používala/používáte? (jaký jazyk používáte nejčastěji)

Rusky mluvím s mojí rodinou a přáteli, kteří preferují ruštinu, ukrajinsky mluvím se svojí starší dcerou a přáteli, kterým je bližší ukrajinština a také v práci v ukrajinské škole, anglicky komunikuji se studenty v české škole, pokud si nerozumíme, němčinu používám pouze, když jsem v Německu jako turista, česky se poslední dobou snažím mluvit více, jak v běžném životě, tak i se studenty v české škole.

4. Jak dlouho jste ve styku s českým jazykem? (jak dlouho se ho učíte)

Do kontaktu s českým jazykem jsem se dostala v době přestěhování se do České republiky.

5. Jakým způsobem jste se jej učila (kurzy, samostatně, aplikace)?

S příjezdem do České republiky jsem využila možnost kurzů pro emigranty z Ukrajiny. Odbornou češtinu, potřebnou pro svoji práci, se učím s učitelkou českého jazyka, se kterou vedu konverzaci v českém jazyce, pokud si nerozumíme, pomáháme si překladáčem. Na kurzech, když nás ze začátku učila paní, která ovládala jak ukrajinský, tak český jazyk na stejné úrovni, bylo těžké zůstat v kontaktu pouze s českým jazykem, jelikož při výuce používala i ukrajinský jazyk, z tohoto důvodu jsme méně komunikovali v českém jazyce. Nyní nás učí paní, která mluví pouze česky. Výuka v jejím podání mi přijde mnohem lepší, jelikož nepoužívá ukrajinský jazyk, a proto mě to nutí více používat český jazyk.

6. Která jazyková kompetence, pro Vás byla nejtěžší? (čtení, psaní, komunikace)

Na začátku bylo velmi složité rozumět jazyku a komunikovat jím, nyní, pokud protějšek mluví pomalu a srozumitelně rozumím, ale moc nemluví, snažím se používat jednoduché věty, které umím.

7. Jaký jazyk považujete jako svůj mateřský? A Proč?

Za své mateřské jazyky považuji jak ruský, tak i ukrajinský jazyk, jelikož v obou jazycích dokážu vést volný rozhovor i přemýšlet. Ruský je pro mě však prvním jazykem a taky jazykem, kterým mluvíme doma a s mladší dcerou. Ukrajinský jazyk jsem se začala učit v sedmi letech v první třídě, chodila jsem do ruskojazyčné školy, kde ukrajinský jazyk byl jako předmět. Ve 12 letech jsem nastoupila na uměleckou školu, která byla ukrajinskojazyčná a ruský jazyk tam byl pouze jako předmět. Díky tomu mám ruský a ukrajinský jazyk na stejné úrovni.

Dále v práci ve škole na Ukrajině, musím komunikovat pouze v ukrajinském jazyce.

Co se týče gramatiky, tak ovládám pravopis v obou jazycích.

Avšak jako každý člověk mi někdy nějaké slova vypadávají v obou jazycích, snažím se je nespojovat a radši se zeptám na překlad slova do potřebného jazyka.

8. Jaký jazyk volíte při komunikaci s dalším bilingvními jedinci?

Většinou se snažím přizpůsobit protějšku a volím jazyk, který je pro něj bližší. Nebo podle situace, kdy se odvíjím od jazyka, ve kterém na mě protějšek začne mluvit.

Příloha 4: Rozhovor s druhou bilingvní respondentkou

1. Jakými jazyky hovoříte?

Hovořím ukrajinským, ruským, českým jazykem. Také na začátečnické úrovni ovládám anglický jazyk.

2. Jakým způsobem a za jakých okolností jste se je učila?

Jelikož jsem se do České republiky přistěhovala v šesti letech, začala jsem se jazyk učit v mateřské škole. Ukrajinský jazyk považuji za svůj mateřský jazyk, kterým komunikuji z raného dětství. Ruský jazyk jsem se učila současně s ukrajinským, jelikož jsme bydleli v oblasti, kde se mluví oběma jazyky. Také jsem se ho učila na základní škole jako druhý jazyk. Anglický jazyk jsem se učila ve škole jako druhý jazyk.

3. V jakých situacích/prostředích jste tyto jazyky používala/používáte?

Ukrajinský a ruský jazyk využívám v práci a doma s rodinou, ale s bratrem mluvím pouze českým jazykem, i když ukrajinskému jazyku rozumí, ale záměrně jím nemluví. Český jazyk převážně používám v práci a při komunikaci v běžném životě. Anglický jazyk využívám většinou v zahraničí. Ruský jazyk jsme využívala, především v práci a ve škole, když jsem se jej učila. V současné době ho již aktivně nevyužívám.

4. Jak dlouho jste ve styku s českým jazykem?

S českým jazykem jsem ve styku od šesti let, což je spojeno s mým přistěhováním se do České republiky.

5. Jakým způsobem jste se jej učila?

Český jazyk jsem se neučila, ale osvojovala jsem si ho v rámci komunikace s dětmi a učiteli. Aby mi byla adaptace na jazyk zjednodušena, ředitelka mateřské školy se mi dodatečně věnovala a tím mi usnadnila začlenění se do kolektivu. Tímto byl pomínut prvotní šok z nového prostředí.

Také mi velmi pomohlo to, že jsem byla zvědavé dítě a chtěla jsem se sama začleňovat do kolektivu a ostatní děti byli ochotni se mnou komunikovat. Díky tomu že jsem se naučila základní fráze, jako jsou například: „*Co to je?*“ nebo „*Jak se tomu říká?*“.

Mi děti odpovídaly tak, že ukázaly na předmět a k tomu mi řekly, o jaký předmět se jedná. Následně pomocí odposlouchávání a názorného ukázaní na předmět, jsem si spojila ukrajinský výraz s českým. Tento způsob výuky mi přispěl k tomu, že jsem se za půl roku naučila český jazyk na tolik, že jsem mohla nastoupit na základní školu. Kde jsem už neměla problém s komunikací. Poté čtení a psaní jsem se naučila na základní škole.

6. Která jazyková kompetence, pro Vás byla nejtěžší?

Nejhorší byl prvotní styk s jazykem, kulturou a společností. Porozumění a komunikace, bylo také těžké, ale tu jak jsem zmiňovala, mi ulehčili ostatní. Čtení a psaní pro mě nebyl problém, jelikož jak už jsem zmínila, učila jsem se je zároveň s ostatními dětmi.

7. Jaký jazyk považujete jako svůj mateřský? A Proč?

Jako malá jsem mluvila kombinací ruského a ukrajinského jazyka, kterým částečně komunikuji do teď, ale v současnosti více mluvím v ukrajinském jazyce.

Ale za své mateřské jazyk považuji jak český, tak i ukrajinský jazyk. Jelikož je používám denně a řekla bych, že je ovládám prakticky na stejné úrovni, i přesto že jsem se český jazyk začala učit mnohem později.

8. Jaký jazyk volíte při komunikaci s dalším bilingvními jedinci?

V závislosti na tom, jaký jazyk daný jedinec preferuje.

Příloha 5: Rozhovor s třetí bilingvní respondentkou

1. Jakými jazyky hovoříte?

Mluvím českým, anglickým, ruským a ukrajinským jazykem

2. Jakým způsobem a za jakých okolností jste se je učila?

Českému a ukrajinskému jazyku, tak se je učím od malička tím, že ty jazyky osvojuji od ostatních, nějak neúmyslně, bez záměru, anglický a ruský jazyk jsem se začala učit ve škole jako druhý jazyk

3. V jakých situacích/prostředích jste tyto jazyky používala/používáte?

Český jazyk používám v každodenní komunikaci s rodiči přáteli apod. Anglický používám velmi zřídka, pouze když mluvím s cizincem, angličtina je u mě spíše jako pasivní jazyk, ve kterém sleduji seriály, nebo čtu nějaké komentáře. Ukrajinský používám při komunikaci s rodinou na Ukrajině a ruský jazyk jsem využívala jen ve škole při hodinách ruského jazyka.

4. Která jazyková kompetence, pro Vás byla nejtěžší?

Pokud bych to měla brát z pohledu ukrajinského jazyka, v období, kdy jsem jazyk používala aktivněji, tak mi nejmenší problém dělalo mluvení, porozumění a komunikace obecně, pak čtení bylo také docela jednoduché, jelikož ukrajinská azbuka je podobná ruské. Největší problém je pro mě gramatika, tu jsem se nikdy neučila a je velmi rozdílná od české a ruské gramatiky.

Teď, s odstupem času, co ten jazyk tolik nepoužívám, mi velmi ochabl, dá se říct, stejně jako ruština. Ukrajínštině a ruštině rozumím stále velmi dobře, komunikace mi dělá potíže, jelikož mi splývá s českým jazykem. Číst azbuku mi nedělá problém, jen ji čtu pomaleji než češtinu.

5. Jaký jazyk považujete jako svůj mateřský? A proč?

Za svůj mateřský jazyk považuji češtinu, jelikož ji ze všech jazyků používám nejaktivněji.